

भादगाउँ पाठशाला

—शिव रेग्मी

नेपालमा स्कूल पाठशाला खोली आधुनिक शिक्षाको ज्योति फिजाउने कार्यको थालनी श्री ५ पृथ्वी वीर विक्रम शाहको राज्य शासनकाल एवं प्रधानमन्त्री वीर शम्शेर जङ्गबहादुर राणाको प्रधानमन्त्रित्वकालमा भएको हो । १९५७ चैत्र १५ गते उपत्यकाभित्र त्यतिखेर खुलेका १६ वटा विभिन्न पाठशालाहरूमा १६ जना शिक्षक भर्ना भएका देखिन्छन् । यिनै १६ वटा भाषा पाठशालामध्ये 'भादगाउँ पाठशाला' पनि एक हो जसमा पाटनका पण्डित धर्मदत्त खनाल वार्षिक २४०१-स्वैयाँको तलबमा भर्ना भएका थिए । त्यसपछि १९५८ साल जेठ ५ गतेको सनदले भादगाउँ पाठशालामा वार्षिक १२०१-स्वैयाँ खाने पण्डित पद एकमा श्रीधर फुयाल सिद्धामुगलको नियुक्त भएको देखिन्छ । यसैगरी फोरि १९५८ साल असोज १२ गतेको सनदले भादगाउँमा २४०१-स्वैयाँ वार्षिक तलब खाने एक शिक्षकको दरबन्दी सहितको अर्को एक पाठशाला थप भएको छ । यसरी हेर्दा १९५७/५८ सालको बीचमा भादगाउँमा दुइटै पाठशाला खुलेको जस्तो देखिन्छ, तर वास्तवमा यो दुइटै पाठशाला खुलेको नभै एउटै पाठशालामा शिक्षकको दरबन्दी मात्र थप भएको हो । कि भन्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । यसको प्रमाणको रूपमा विक्रम संवत् १९६६ सालमा भादगाउँ

पाठशालामा पण्डित धर्मदत्त आचार्य (इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्यका पिता), पण्डित तारानाथ न्यौपाने र पण्डित शिवदत्त लामिछाने शिक्षकका रूपमा बहाल रहेका देखिन्छन् । यसैगरी १९७७ साल फागुन महीनामा भादगाउँ पाठशालाका शिक्षक दरबन्दीमा ५ जवान शिक्षक पण्डितहरू पुगेका देखिन्छन्, जसमध्ये खिलनाथ, प्रेमसागर दवाडी, लक्ष्मीप्रसाद, वैजनाथ न्यौपाने र धर्मनन्दहरू बहाल रहेका देखिन्छन् भने टहलुवा पदमा तुलसीदास । उपर्युक्त नामहरूको जानकारी शिक्षक पण्डित मध्ये एक वैजनाथ न्यौपाने (१९२४-२००३)को संकलनमा रहेको त्यतिखेरको अर्थात् १९७७ साल फागुन महीनाको हाजिरी कापीको नक्कलबाट प्राप्त भएका हुन् । नेपालमा त्यतिबेला एक शिक्षकले केही विद्यार्थीहरूका समूहलाई शिक्षा दिने प्रचलन भएको बुझिन्छ । त्यसैले कुनै खास शिक्षकको जिम्मामा केही विद्यार्थीहरू आफ्ना पाठ पढ्ने गर्दथे । १९७८ साल मंसिर महीनामा पण्डित वैजनाथ न्यौपाने तर्फका विद्यार्थीहरूमा (फेला परेको हाजिरी कापीको नक्कलमा) गङ्गाप्रसाद ढकाल, सूर्यमान धोर्जु, दसकुमार श्रेष्ठ, लालबहादुर कर्माचार्य, रामभक्त श्रेष्ठ, जुजुभाई गोयंजु, गोविन्दलाल श्रेष्ठ, इन्द्रलाल श्रेष्ठ, बैकुण्ठरत्न, इन्द्रबहादुर र शुक्रदेव जोशीको

नाम उल्लेख भएको देखिन्छ ।

यही भादगाउँ पाठशालाको पण्डित (सम्भवतः बैजनाथ न्यौपाने) लाई १९५८ साल भाद्र वदि १२ रोज २ मा नेपाल पाठशालाबाट एउटा आदेश पठाएको देखिन्छ । नेपाल पाठशाला भन्नाले त्यतिबेला भाषा पाठशालालाई नियन्त्रण र निर्देशन दिने एउटा छुट्टै निकाय थियो कि भन्ने अडकल काट्न सकिन्छ- आजको केन्द्रीय स्तरको विभाग जस्तो । अथवा यस्तो पनि हुन सक्छ, यो नेपाल पाठशालाले काठमाडौं उपत्यकाभित्र खुलेका यस्ता भाषा पाठशालालाई नियन्त्रण र निर्देशन दिने गर्दथ्यो । उक्त आदेशमा ९ वटा बुँदामा विभिन्न आदेश र निर्देशनहरू दिएका देखिन्छन् जसबाट त्यतिबेलाको शिक्षा प्रशासनसम्बन्धी केही जानकारी लिन सकिन्छ ।

पाठशालाका सामान हराउन वा नोक्सान हुनबाट बचाउनदेखि लिएर त्यतिबेला पाठशालाले पाउने वार्षिक सार्वजनिक विदा समेत त्यस आदेश पत्रमा किटेर लेखिएको छ । प्रस्तुत आदेश पत्र पनि निज वैजनाथ न्यौपानेको सङ्कलनबाट प्राप्त भएको हो । उक्त आदेश पत्र अध्ययन गर्दा त्यतिबेला दिने गरेको सार्वजनिक र सहूलियत विदा हाल श्री ५ को सरकारले दिने गरेका विदाहरूमा पनि केही सामञ्जस्यता देखिन्छ । हाल दिइने गरेका विदाहरू त्यही बेलादेखिकै आडमा मौलाएर आएका रहेछन् भन्न सकिन्छ । तर आज तुलनात्मक दृष्टिले हेर्दा भने त्यतिबेलाका विदाहरू बढी व्यावहारिक र उपयोगी सिद्ध अनुभव हुन्छन् । उक्त आदेशमा उल्लेख भएका छुट्टीका दिनहरू:-

श्री ५ को जन्मोत्सव दिन- १

श्री ३ को जन्मोत्सव दिन- १

पण्डित र विद्यार्थीको जन्मोत्सव दिन- १

इन्द्रजात्रामा अंग्रेज आउना दिनको सट्टा विस्केट दिन- १

ऐ मा गादीमा राज हुन्या दिन- १

घटस्थापना दिन- १

फुलपातीदेखि पूर्णिमासम्म दिन- ६

यमपञ्चक दिन- ५

घरमा नुवारन पाशनी गर्दा दिन- १

दरबारको फागुको दिन- १

सरस्वती पूजा दिन- १

गाइजात्रा दिन- १

कृष्णाष्टमी दिन- १

शिवरात्री, श्रीपञ्चमी, रामनवमी, चैत्र अष्टमी, साउने संक्रान्ती, माघ संक्रान्ती, वैशाख संक्रान्ती, हरिश्चयनी र हरिवोधनी एकादशी, जनै पूर्ण र गुरु पूजा समेत गरी जम्मा दिन- ११

एक भक्ति दिन- ११

श्राद्धको दिन- १

१० दिन जूठो लाग्नेमा दिन- ३

जूठो गहुँत खाने दिन- १

आफूले क्रिया गर्नुपर्ने दिन- १५

चन्द्रग्रहण दिन- १

आफनु व्रतबन्ध र छोराको व्रतबन्धमा दिन- ४

आफनु विवाह दिन- ७

देवाली पूजामा दिन- १

छोरा छोरीको विवाहको दिन- ४

घोडेजात्रा दिन- ११

श्रौंशी र पूर्ण ११

अष्टमी र परेवा दिन- १

इन्तिहान भएपछि पण्डित र लडकाहरूलाई विदा साढे एक महीना- १ ॥

पाठशालामा १० बजेदेखि बीचमा आधा घण्टा खाना खान छोडी ६ घण्टा पढाउनु पर्ने र विद्यार्थीहरू ठगेर पढ्न आएनन् भने ठहलुवा लगाएर घरमा पक्रन पठाई पाठशाला त्याई हप्काई दप्काई गरी थुन्नसक्ने अधिकार पण्डितहरूलाई आदेश पत्रमा दिएको देखिन्छ । यस्तै विद्यार्थीहरूलाई २।४ दिनसम्मको बिरामी विदा शिक्षकले दिनसक्ने अधिकार प्रदान गरिएको छ भने त्यो भन्दा बढ्ता विदा दिनु परेमा नेपाल पाठशालामा सोध्नु पर्ने र जवाफ आए बमोजिम गर्नुपर्ने व्यवहार उल्लेख छ । पढ्ने पढाउने बखतमा बाहिरका कुनै मानिसले विद्यार्थीसंग कुराकानी गर्ने वा अलमल्याउने गर्ने

नदिने, नटेरेमा निकाला गर्नु भन्ने आदेश समेत उक्त पत्रमा उल्लेख छ । विद्यार्थीहरूको पठनपाठनमा अनुशासन कायम राख्ने कुरामा प्रस्तुत आदेश पत्रमा यथेष्ट व्यवस्था भएको पाइन्छ भने शिक्षक पण्डितहरूमा पनि विद्यार्थीहरूप्रति पालन गर्नुपर्ने गहन जिम्मेवारीको उल्लेख भएको छ ।

भादगाउँ पाठशाला शुरूमा कहाँ थियो भन्न सकिन्न तर १९७४।७५ सालतिर भने यो पाठशाला सुकुल ढोकामा रहेको थियो र पछि लायकुलीमा सरेको कुरा भक्तपुर निवासी एक वृद्धको सम्झनामा रहेको छ । भादगाउँ पाठशालाले त्यतिखेर ३ पासको पढाई सञ्चालन गरेको थियो भने पछि 'आँठा छाप' विषय थपिएपछि १९७८ सालदेखि चार पाससम्मको पढाई सञ्चालन गरेको बुझिन्छ । भनिन्छ, त्यतिबेला नेपालमा चौध पाससम्मको पढाई हुने गरेको थियो ।

परिशिष्ट

श्री ५ महाराजाधिराज श्री ३ महाराज
३ १
नेपाल पाठशालावाट
भादगाउँका पाठशालाका पंडीत के -
पाठशालामा रोज राज झाडु बडाउ साफ नमिक्त वर
विछ्याउना लगाउन लगाई पाठशालामा जोपरी आयाको
कामकाज टहलुवालाई गर्न लगाउनु- १
सो पाठशालामा रट्याका, पुस्तक कीताप भाडा वीछ्या-
उना माल मत्ता जो छ हराउन र नोक्सान हुन नपाउनुया
गरी तिमिले र टहलुवाले हिफाजतसंग राषनु लाउनु
लेपिया वमोजिम पाठशालामा रहेको माल मत्ता हरायो
नोक्सान भयो भन्या सो नोक्सानी तिम्रा र टहलुवाका
घर घरानावाट दामासाहीका हिसावले बुझाउनु पर्ला- २
पाठशालामा रोज १० वजे हाजिर भै ६ घंटा वीद्यार्थी-
लाई पढाउनु बीचमा आधा घंटा बाजा बाना नीमीत
छोडी दिनु- ३
सो वीद्यार्थीको पैल्हा दोश्राको रोल मिलाई नाउघर
लेपियाको फाराम कागजमा रोजरोज हाजिर काज
वेरामी गैर जो छ जनाई लेषनु- ४
वीद्यार्थीहरूले ठग्यायीं गरी पढन आयनन् र गैर पन्यो

भन्या टहलुवाले पकन पठाइ पाठशालामा ल्याई बुझी
तिम्रा तजवीजले हपकाई हवकाई थुनी पाठ नआयासम्म
पाठ धोकन लगाई छोडी दिनु- ५
वीद्यार्थी वेरामी भयो भनी आमा बाबु बारीसले भनि
लेषि पठायो भन्या बुझी १ दीन सम्मलाई वेरामी जनाई
दीनु १ दीन देषि बढ्ता म्याद दीनु पन्यो भन्या फेरी
जाची २।४ दीनलाई म्याद दीनु सो म्यादमा पनि आउन
नसकी धेरै दीनसम्म वेरामी हुने ठहन्यो भन्या नेपाल
पाठशालामा साधा र जवाफ भया वमोजिम गर्नु- ६
वीद्यार्थीहरूका काम परी आयोमा १ घंटा देषि ३ घंटा
सम्म र १ दीनसम्म तिम्रा तजवीजले बीदा दीनु हुन्छ
ताहा देषि बढ्ता बीदा दीनालाई तपसिलमा लेषिया
वमोजिमको बीदा दीनु तेस दीन देषी बढ्ता अरू काम परि
आयो भन्या तीमिले ठहराई नेपाल पाठशालामा सोधनु र
काम अनुसार बीदा पाउनुया छ- ७
जागीरदार पंडित वीद्यार्थी टहलुवालाई सर्कारीया उदि
पुजि आयो भन्या पाठशाला गोश्वारा कीतापमा जनाउन
लगाई उदि पुजि वमोजि गर्नु गराउनु- ८
पढनुया पढाउनुया वषट्मा प्रण्डित वीद्यार्थीहरूसंग कोही
मानीस गै कुरा काहानी गर्न र अलमल्याउन नदीनु गर्दै
भन्या नीकाला गर्नु लगाउनु- ९
विदाछुट्टीका दीनको तपतिल -
.....
३ का जन्मोत्सव दीन- १
.....
१ का जन्मोत्सव दीन- १
पंडित र लडकाको आपना जन्मोत्सव दीन- १
इन्द्र जात्रामा अंग्रज आउनुया दीनको सट्टा वीस्व्यात- १
एँ मागादिमा राज हुनुया दिन- १
घटस्थापना दीन- १
फुलपाटी देषि पुर्णसम्म दीन- ६
यम पंचक दीन- ५
घरमा नुवारान पाशिन गर्दा दीन- १
दरदारको फागु दीन- १
सरस्वती पुजा दीन- १
गाइजात्रा दीन- ५

कुष्णाष्टमी दिन-	१	चन्द्र ग्रहण दिन-	११
शिवरात्री १, श्री पंचमी १, रामनौमी १, चैत्र अष्टमी १, साउने संक्राती १, माघे संक्राती १, वैसाख लाग्ने संक्राती १, हरिसैनी १, हरीबोधनी १, जनै पुर्ण १, गुरुपुजा १ समेत जमा दीन-	११	आपनु व्रतबंध र छोराको व्रतबन्धमा दीन-	१
यक्रभक्त दीन-	११	आपनु विवाहका दीन-	७
श्राद्धका दीन-	१	देवाली पुजा दीन-	१
१० दीन जुठो लाग्नेसा दीन-	३	छोराछोरीका विवाहका दीन	४
जुठोका गहुत पाने दीन-	१	घोडेजात्रा दीन	११
आफुले क्रीया गर्नु पर्नेमा दीन-	१५	श्रौसी र पुर्ण आधा आधा दीन-	१
सुर्य ग्रहण दीन-	१	अष्टमी परेवाका दीन-	१
		इस्तीहाम भयापछि पंडित लडकाहरूकै वीदा मैहा-	११
		इति सम्बत १९५८ साल मिति भाद्र वदी १२ रोजे	३
		शुभम्-	